

VAD ÄR MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER?

UTBILDNINGSMATERIAL FÖR
SAMHÄLLSKUNSKAP 1A1 OCH 1B

AMNESTY
INTERNATIONAL

INNEHÅLL

1. SJU ÅRS FÄNGELSE FÖR PROTEST MOT AVRÄTTNING

Vad hände med Atena Daemi och Reynas Jabbari? **SIDAN 2**

2. VAD ÄR MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER?

Vilka idéer ligger till grund för de mänskliga rättigheterna och vilka internationella samarbeten finns för att skydda dem? **SIDAN 4**

3. UTAN RÄTT – OM DISKRIMINERING

Vad är egentligen diskriminering och vad innebär det att bli utsatt? **SIDAN 14**

4. ATT FÖRSVARA SINA EGNA OCH ANDRAS RÄTTIGHETER

Hur kan människor, som individer och tillsammans med andra försvara de mänskliga rättigheterna? **SIDAN 18**

5. RÄTT SKA VARA RÄTT

Går världen att påverka och förändra? Tre exempel som visar att världen kan bli bättre. **SIDAN 22**

SJU ÅRS FÄNGELSE FÖR PROTEST MOT AVRÄTTNING

Det var 2014 som Atena Daemi, en 26-årig människorättsförsvarare från Tehran, började protestera mot vad som hände Reynas Jabbari.

Sju år tidigare arbetade Jabbari som inredningsarkitekt i Iran. En dag åkte hon till ett kontor i tron att hon skulle diskutera ett inredningsuppdrag med en man som drev ett företag. Men när hon kom dit försökte mannen, enligt Jabbari, att våldta henne. Hon fick snabbt tag i en pennkniv och högg till. Sedan sprang hon därifrån. Mannen avled. Jabbari greps, anklagades för mord och dömdes till döden.

I Iran är religionens ställning stark, dödsstraff används, kvinnor utsätts för en systematisk diskriminering och alla som kritiserar religionen eller makthavarna riskerar att gripas, utsättas för tortyr och dömas till långa fängelsestraff. Men trots alla risker började Atena Daemi ändå att protestera mot domen och mot avrättningen. Hon skrev inlägg på sociala medier, delade ut flygblad och demonstrerade.

I oktober 2014 greps hon av Revolutionsgardet, Irans religiösa polis, och fördes till det ökända Evin-fängelset i Teherans utkant. Först hölls hon isolerad och fick inte träffa någon advokat. Hon misshandlades och vakterna spred pepparsprej i hennes ögon.

Den följande rättegången mot Atena Daemi var avklarad på 15 minuter. Hon dömdes till 14 års fängelse för att ha "spridit propaganda mot systemet" och för att ha "förolämpat de högsta ledarna". Straffet överklagades och sänktes till sju års fängelse. **Atena Daemi sitter nu i fängelse**, endast för att fredligt ha protesterat mot avrättningen av en ung iransk kvinna.

DISKUTERA & FUNDERA

- Har Atena Daemi behandlats felaktigt? Varför i så fall?
- Om Atena Daemi blivit illa behandlad – kan vi i Sverige stödja henne och i så fall hur?

VAD ÄR MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER?

Både Atena Daemi och Reynas Jabbari har fått sina mänskliga fri- och rättigheter kränkta. Men vad innebär egentligen mänskliga rättigheter? Hur kan de skyddas? Och vilken kritik har framförts mot dem?

I det här kapitlet ska du få läsa mer om:

- de grundläggande idéerna
- vilka internationella samarbeten som finns för att skydda mänskliga rättigheter
- mänskliga rättigheter i Sverige
- vad som gäller vid krig och konflikter
- invändningar mot de mänskliga rättigheterna.

GRUNDLÄGGANDE IDÉER

I grund och botten handlar mänskliga rättigheter om värderingar och människosyn. Mänskliga rättigheter bygger på en övertygelse om att alla människor är födda fria med lika värde.

Varje människa har en inneboende värdighet och alla har samma rättigheter och skyldigheter. Det innebär till exempel att alla har rätt till liv, att få uttrycka sina åsikter, att tro eller inte tro på en gud, ha samma tillgång till sjukvård, utbildning, hälsa och en rimlig levnadsstandard. Alla människor har också rätt att slippa utsättas för tortyr, diskriminering eller att gripas och fängslas utan grund.

Det innebär också att vi alla har samma rätt att respekteras. Rasism och andra föreställningar om att det är skillnad i värde mellan människor är helt oförenliga med de mänskliga rättigheterna.

Mänskliga rättigheter handlar också om relationer; framförallt om relationen mellan individen och staten. Men också om relationen mellan människor och mellan den enskilda och gruppen.

Individen och staten

Varje människa har rättigheter och staten måste respektera och skydda dessa. Det betyder att staten måste se till att alla människor till exempel kan uttrycka sig fritt, att alla får möjlighet att gå i skolan och har tillgång till sjukvård.

Staten måste också skydda oss från andra människor om det behövs. Om en person hotas, utsätts för våld eller diskriminering måste staten ingripa och skydda den utsatta.

Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att alla medborgare i ett samhälle har ett ansvar för att de mänskliga rättigheterna respekteras. Alla människor måste ha kunskap om sina egna och andras rättigheter. Och vi måste tillsammans upprätthålla dem i vår vardag, i skolan, på arbetsplatsen och på gator och torg.

Alla människor måste ha kunskap om sina egna och andras rättigheter. Och vi måste tillsammans upprätthålla dem i vår vardag, i skolan, på arbetsplatsen och på gator och torg

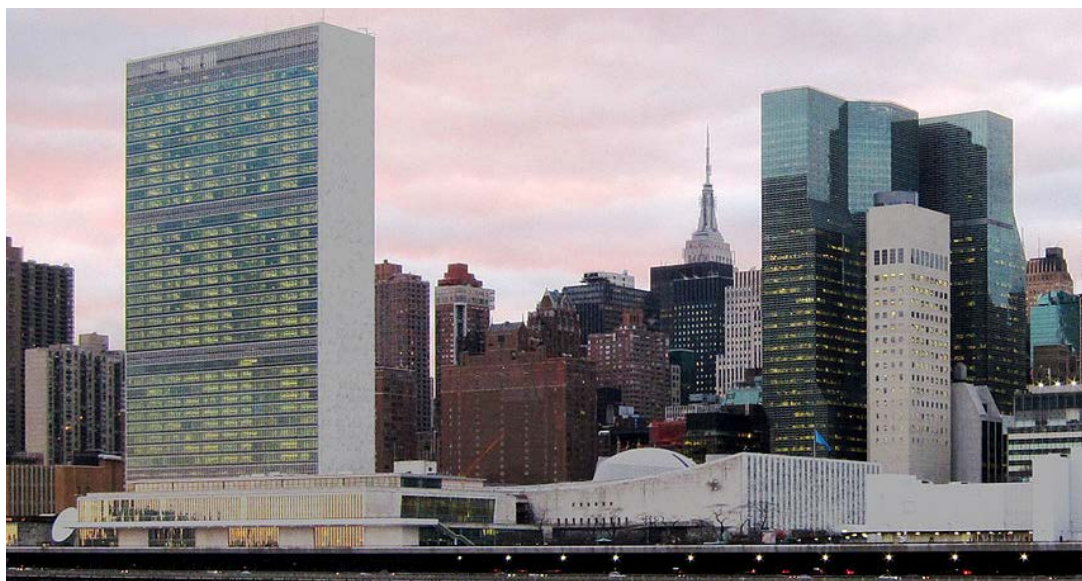
Här som där

De mänskliga rättigheter är universella. Det innebär att rättigheterna gäller för alla människor i hela världen. Det spelar ingen roll vart på jorden någon råkar vara född. Om dödsstraff är en kränkning i Sverige gäller detsamma i Iran. Och rätten att få uttrycka sin åsikt gäller i såväl Stockholm som i Teheran.

Visst kan det finnas skillnader mellan olika länders kultur och traditioner. Men dessa skillnader får aldrig användas som ursäkt för kränkningar, förtryck eller diskriminering av vissa individer eller grupper.

INTERNATIONELLA SAMARBETEN

Under andra världskriget dog cirka 60 miljoner människor. Och under Förintelsen utrotades judar, romer och homosexuella, bara på grund av vilka de var. För att förhindra framtida krig och övergrepp bildades därför flera olika internationella och regionala samarbeten, som till exempel Förenta Nationerna och Europarådet.

Förenta
Nationernas
högkvarter i
New York

FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna slår bl a fast att **alla har rätt**

- till liv och frihet
- att inte diskrimineras
- till yttrande- och religionsfrihet
- att inte utsättas för tortyr
- till rättssäkerhet
- till hälsa
- till utbildning
- till bostad

År 1948 antogs Den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna. Eleanore Roosevelt ledde arbetsgruppen som skrev texten.

FN och den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna

Förenta Nationerna grundades 1945 av 51 länder. Syftet var att förhindra framtida krig och skydda varje människas rättigheter. Men hur skulle det gå till?

Eleanor Roosevelt, som var ordförande för FN:s kommission för mänskliga rättigheter, fick i uppdrag att ta fram en förklaring som skulle slå fast vilka rättigheter alla jordens invånare har. Hon ledde en arbetsgrupp med politiker och forskare från olika delar av världen. Tillsammans skulle de hitta minsta möjliga gemensamma nämnare; något alla – oavsett språk, kultur eller religion – kunde enas kring.

Resultatet blev *Den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna*. Förklaringen består av trettio artiklar och inleds med orden: "Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De har utrustats med förnuft och samvete och bör handla gentemot varandra i en anda av broderskap".

Enligt förklaringen har alla människor rätt till liv och frihet. Alla ska få säga vad de tycker och tänker, sprida och ta emot information. Förklaringen slår även fast att ingen får utsättas för tortyr och att alla som misstänks för brott ska ha rätt till en oberoende och rättvis rättegång. Alla ska även ha rätt till bostad, utbildning och hälsa.

Den 10 december 1948 röstade FN:s generalsförsamling om förklaringen. De flesta av FN:s dåvarande medlemmar röstade för. Ingen röstade emot. Men några länder, som Sovjetunionen, Saudiarabien och Sydafrika, lade ner sina röster.

Konventioner

Den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna är ett av de viktigaste dokumenten som handlar om våra rättigheter och FN:s medlemsländer förväntas leva upp till dess innehåll.

Innehållet i förklaringen har också legat till grund för de juridiskt bindande, så kallade, konventioner som FN tagit fram. En konvention anger ett antal rättigheter inom ett visst område och fungerar som ett avtal mellan en stat och FN. En stat som skriver under en konvention lovar att följa och respektera den. De konventioner FN antog först var:

- konventionen om de medborgerliga och politiska rättigheterna
- konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter

Medborgerliga och politiska rättigheter handlar till exempel om rätten till liv och frihet, att inte utsättas för tortyr, rättssäkerhet, att få rösta i fria val och få uttrycka sig fritt. Helt enkelt att staten inte får inkräkta i våra liv hur som helst, utan måste respektera varje människas frihet, delaktighet och självbestämmande.

De ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna handlar om rätten till arbete, sjukvård, utbildning och en rimlig levnadsstandard – alltså det som krävs för att varje människa ska kunna leva ett värdigt och självständigt liv.

FN har även tagit fram konventioner som ska skydda flyktingars, ursprungsbefolkningars, kvinnors och barns rättigheter. Men även konventioner som förbjuder tortyr och diskriminering.

FN har även tagit fram konventioner som ska skydda flyktingars, ursprungsbefolkningars, kvinnors och barns rättigheter. Men även konventioner som förbjuder tortyr och diskriminering.

Kvinnors rättigheter

De mänskliga rättigheterna gäller alla – oavsett kön. Och genom den så kallade *Kvinnokonventionen* har många stater lovat att de ska motverka alla former av diskriminering av kvinnor. Staterna som anslutit sig till konvention ska se till att kvinnor och män är lika inför lagen, har samma rättigheter i familjen och på arbetsmarknaden. Förlegade uppfattningar om vad som är manligt och kvinnligt ska motverkas.

FÖRENTA NATIONERNA

När FN bildades efter andra världskriget utformades en stadga med regler som slår fast hur FN ska styras och vad som gäller vid konflikter mellan medlemsstater.

Frågor som när våld får användas av en stat och inte, regleras i FN-stadgan. Men även att mänskliga rättigheter måste skyddas.

FN består av flera olika organ. I **generalförsamlingen** har alla FN:s 193 medlemsländer var sin plats. Alla har en röst var och det är ingen skillnad mellan små och stora stater. Generalförsamlingen fattar beslut om FN:s årliga arbete. De beslut som fattas här är inte juridiskt bindande för medlemsstaterna.

Säkerhetsrådet har mera makt. Det består av femton medlemmar. De fem segrarmakterna från andra världskriget USA, Ryssland, Storbritannien, Frankrike och Kina sitter alltid i säkerhetsrådet. De har veto och kan stoppa förslag. De övriga länderna väljs och sitter där i två år. Säkerhetsrådet tar bara upp frågor som rör krig och fred och de beslut som fattas här måste följas av alla medlemsländer.

En stat som inte följer säkerhetsrådets beslut kan straffas med till exempel sanktioner. Säkerhetsrådet uppmanar då andra länder att bryta sina kontakter med staten i fråga. Det kan vara kulturella eller diplomatiska förbindelser som bryts. Säkerhetsrådet kan också besluta om att införa vapenembargo mot länder.

**Demonstration
16 maj 2013 mot
kriminalisering av
abort, utanför
högsta domstolen
i San Salvador,
El Salvadores
huvudstad.**

FOTO: GILES CLARKE

Kvinnor har också rätt att bestämma över sin egna kropp. Människors sexuella och reproduktiva rättigheter måste respekteras, skyddas och uppfyllas. Ingen får tvingas till sex. Alla har rätt att själva bestämma över om de vill vara sexuellt aktiva, med vem, när och hur. Ingen ska heller tvingas att gifta sig mot sin vilja.

Kvinnor har även rätt att själva bestämma om de vill skaffa barn, med vem, hur många och när i livet. Därför måste alla få tillgång till information, rådgivning och preventivmedel. I flera länder är abort helt eller delvis förbjudet. Men abort är inget brott och får inte bestraffas.

Kollektiva rättigheter

Världen består av stater och inom varje stats gränser bor det ofta människor som tillhör olika etniska grupper. En etnisk grupp består av människor som delar till exempel språk, religion, historia, kultur och idéer om ett gemensamt ursprung, eller har levt på ett visst landområde i många generationer.

Genom världshistorien har människor från olika kulturer levt sida vid sida, blandats och utbytt tankar och idéer. Ofta har det varit en kreativ och dynamisk process. Men det finns även exempel där vissa grupper haft en dominerande ställning i ett samhälle och förtryckt minoriteten.

För att skydda utsatta grupper finns därför kollektiva rättigheter. De mänskliga rättigheterna utgår från individen, medan kollektiva rättigheter skyddar särskilda grupper, som minoriteter och ursprungsfolk.

FOTO: ANDREW STANBRIDGE

Bangladesh Nur Asha visar en bild på sina söner. Familjen tillhör folkgruppen Rohingyas, en minoritet i Myanmar som i många år utsatts för diskriminering och förföljelse. Under 2017 trappades våldet upp. Militären brände ner byar, sköt och fördrev människor. Hundratusentals rohingyer, däribland Nur Asha, tvingades fly till Bangladesh. Men hennes söner lyckades inte fly. En av dem greps 2016 och den andra sköts av militären.

Minoriteter

En minoritet är en grupp människor med uttalad samhörighet. De delar kanske språk och religion men befinner sig i minoritet till den övriga befolkningen i samhället. Det finns alltså en annan grupp som är fler och har en dominerande ställning. Exempel på minoriteter är ryssar i Estland, uigurer i Kina och kurder i Turkiet.

Ursprungsfolk

Ursprungsfolk är ättlingar till de första invånarna i ett visst geografiskt område som senare befolkats av andra människor. Aboriginer i Australien och samer i Sverige är två exempel på ursprungsfolk. Det finns ungefär 370 miljoner människor i världen som tillhör ursprungsfolk och de lever ofta under svåra förhållanden. De riskerar att fördrivas från sina marker av stater eller företag. Eller så tillåts de inte att använda sina egna språk.

Därför har FN antagit en speciell förklaring som ska skydda deras rättigheter. I förklaringen slås fast att ursprungsfolk har samma rättigheter som alla andra.

SVERIGES FEM NATIONELLA MINORITETER

I Sverige finns det fem nationella minoriteter:

- samer
- judar
- romer
- sverigefinnar
- tornedalingar

Enligt lagen ska minoriteternas språk kunna användas i vardagen, i skolan och i kontakter med myndigheter och på äldreboenden. De fem minoritetsspråken i Sverige är **samiska, jiddisch, finska, romani chib och meänkiäli**. Staten måste försöka främja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur.

RÄTTEN ATT SÖKA ASYL

Krig, förföljelse och förtryck. Ibland blir situationen så svår i ett land att människor måste fly. Enligt FN:s flyktigorgan UNHCR befinner sig i dagsläget över 65 miljoner människor på flykt. Men vilka rättigheter har en flykting? Och vilka skyldigheter har stater gentemot de som drivits från sitt hemland?

Det är en mänsklig rättighet att få fly sitt land, söka sig till säkerhet för att där kunna söka asyl. Varken myndigheter, eller någon annan, får skicka tillbaka någon till ett land där hen riskerar att avrättas, torteras eller att utsättas för andra allvarliga kränkningar av sina mänskliga rättigheter.

Men samtidigt som miljontals människor drivs från sina hemländer försöker många regeringar – inte minst i de rikare delarna av världen – att stoppa flyktingar från

komma till just deras länder för att söka asyl. Sverige är med i EU och EU har flera gemensamma regler när det gäller asyl. För att resa in i unionen krävs ofta ett visum. Men det går inte att få ett visum om man uppger att syftet med resan är att söka asyl. Alla flygbolag kontrollerar att personer som ska resa in i EU har tillstånd att göra det, annars kan flygbolaget få böter. **För många flyktingar finns alltså inga lagliga vägar in i EU.** Det gör att många anlitar människosmugglare för att ta sig in i EU. Men för att förhindra det har många medlemsländer byggt höga stängsel utmed sina gränser.

Dessa regler, tillsammans med skärpt kontroll över EU:s gränser, har gjort att många ger sig ut på farliga resor över Medelhavet. Under 2017 drunknade cirka 3 000 människor när de försökte att ta sig till Italien.

EUROPARÅDET

Genom FN-samarbetet finns det alltså flera olika överenskommelser som ska skydda våra rättigheter. Men det är inte bara genom FN som stater samarbetar för att stärka mänskliga rättigheter. I Europa, Amerika, Asien och Afrika finns även regionala samarbeten.

Syftet var att skydda och utveckla de mänskliga rättigheterna i Europa. Idag är alla europeiska länder medlemmar i Europarådet – förutom Vitryssland

Ett sådant samarbete är Europarådet, som bildades 1949 av tio väst-europeiska länder. Syftet var att skydda och utveckla de mänskliga rättigheterna i Europa. Idag är alla europeiska länder medlemmar i Europarådet – förutom Vitryssland.

År 1950 antog Europarådet den så kallade *Europakonventionen*. I den slås fast vilka rättigheter medborgarna i medlemsländerna har. Europakonventionen rör framförallt medborgerliga och politiska rättigheter som rätten till liv, yttrandefrihet, rättssäkerhet och att inte utsättas för tortyr.

MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER I SVERIGE

Sverige är medlem i både Förenta Nationerna och Europarådet. Vi har anslutit oss till de flesta av FN:s konventioner och det innebär att våra lagar ska vara i överensstämmelse med dessa. Men Europakonventionen är i sin helhet en del av svensk lagstiftning. Det finns även planer på att göra Barnkonventionen till svensk lag.

Grundlagarna

Alla medborgare i Sverige har rättigheter. Dessa finns inskrivna i våra grundlagar. Det finns fyra grundlagar:

- regeringsformen
- tryckfrihetsförordningen
- yttrandefrihetsgrundlagen
- successionsordningen.

Man kan säga att grundlagarna fungerar som samhällets spelregler. De anger hur Sverige ska styras, men också vilka grundläggande rättigheter svenska medborgare har. Därför har grundlagarna ett starkare skydd än vanliga lagar. Om politikerna vill ändra i grundlagarna krävs ett riksdagsval mellan förändringarna. Det gör att folket kan ta ställning i ett demokratiskt val innan de genomförs.

Partikedardebatt i Sveriges riksdag

FOTO: MELKER DAHLSTRAND/RIKSDAGSFÖRVALTNINGEN

Våra fri- och rättigheter

I Regeringsformens andra kapitel finns våra grundläggande fri- och rättigheter inskrivna. Där står till exempel att dödsstraff, tortyr och kroppsbestraffningar inte får förekomma i Sverige. Alla som misstänks för brott ska ha rätt till en oberoende och rättvis rättegång. Diskriminering är förbjudet och alla i Sverige har religionsfrihet och rätt till grundläggande utbildning. Ingen medborgare får landsförvisas eller förhindras att resa in i landet. Privatlivet ska skyddas mot olika intrång, som avlyssning och åsiktsregistrering.

Yttrandefriheten i Sverige

Tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen skyddar och reglerar det fria ordet i Sverige. Alla får fritt sprida sina åsikter, söka och ta emot information. All censur är förbjuden. Censur innebär att staten eller någon myndighet förhandsgranskar det som ska publiceras i en tidning, på tv eller webben. Detta är aldrig tillåtet i Sverige.

Den så kallade offentlighetsprincipen ger oss rätt till insyn i vad politiker och myndigheter har för sig. Vi kan exempelvis begära att få läsa offentliga handlingar, som protokoll från politikernas möten, eller post och mejl som skickats till och från våra makthavare.

I grundlagarna anges även vilka begränsningar som finns i yttrandefriheten, som att det är förbjudet med "hets mot folkgrupp". Ingen får hota eller uttrycka missaktning mot någon på grund av hans ras, hudfärg, trosbekännelse, sexuella läggning, etniska eller nationella ursprung. Det är en begränsning av yttrandefriheten, men syftet är att förhindra våld och trakasserier mot vissa grupper.

OM KRIGET KOMMER

Staten har en skyldighet att respektera mänskliga rättigheter. Men vad händer om ett krig bryter ut? Det finns speciella regler som gäller vid krig. Dessa regler kallas för den humanitära rätten, eller krigets lagar.

Krigets lagar

Under mitten av 1800-talet började stater komma överens om vissa regler vid krig. Dessa skrevs ner i olika traktat och konventioner och brukar kallas för krigets lagar. Några exempel på sådana överenskommelser är de fyra Genèvekonventionerna.

Syftet med den humanitära rätten är att begränsa skadan av krig – i den mån det går. Det kan handla om vilka stridsmetoder som är tillåtna och vad som inte får ses som militära mål.

traktat: fördrag, avtal

En viktig del av krigets lagar rör civilbefolkningen. Civilbefolkningen och civila byggnader får aldrig attackeras. Kvinnor måste skyddas mot våldtäkt och påtvingad prostitution. Och de som strider måste göra allt de kan för att barn inte deltar i kriget som soldater.

De som strider måste även försöka se till att familjer som splittrats under kriget kan återförenas. Sjukhus eller sjukvårdspersonal får inte anfallas. Transporter av livsmedel och läkemedel måste släppas fram – även till motpartens civila. Att belägra en stad och svälta ut civilbefolkningen är inte tillåtet.

Den som bryter mot krigets lagar gör sig skyldig till krigsförbrytelser och det finns internationella domstolar som dömer krigsförbrytare. Men de som begått krigsförbrytelser kan även dömas i nationella domstolar. En person som befinner sig i Sverige, men misstänks för krigsbrott i exempelvis Irak, kan alltså åtalas av svensk domstol.

FOKUS NORDKOREA

Hamgyong Militärparad i Nordkorea, den 3 december 2017.

Nordkorea är en av de mest auktoritära regimerna i världen. All makt är samlad hos Kim Jong-Un och det Koreanska arbetarpartiet. Personkulten är utbredd och den högste ledaren framställs som ofelbar.

Medierna ägs och kontrolleras av staten och de flesta nordkoreanska medborgare har inte tillgång till internet, utan endast ett nationellt intranät där bara utvald information finns.

Det går inte att bilda partier eller organisationer fritt, utan alla måste tillhöra någon landets godkända organisationer. Man får inte heller välja yrke eller bostadsort själv och för att resa inom landet krävs tillstånd från myndigheterna.

Medborgarna rangordnas enligt ett socialt system som kallas "songbun". Systemet bygger på familjetillhörighet och hur lojal familjen är och har varit mot regimen. Och hur man klassificeras påverkar saker som tillgång till utbildning, bostad och möjlighet att åka på semester.

Det finns ingen opposition mot regimen att tala om och de som misstänks för att brista i lojalitet riskerar att föras till något av landets läger för politiska fångar. Kollektiv bestraffning tillämpas och hela familjer kan föras till dessa läger. Tvångsarbete, tortyr och sexuella övergrepp är vanliga i lägren och uppskattningsvis sitter 120 000 människor inspärrade i dessa.

Det är heller inte tillåtet att lämna landet utan tillstånd. De som tar sig över gränsen betraktas som "avhoppare". Många som försöker ändå tar sig till Kina. Men blir de påkomna förs de tillbaka till Nordkorea där de döms till flera år i fångläger.

Dödsstraff tillämpas för en rad olika brott som sammansvärjning mot staten, högförräderi, sedelförfalskning, grov narkotikasmuggling och våldtäkt. Men antalet avrättningar är inte officiellt.

INVÄNDNINGAR MOT DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA

Vi har nu gått igenom vad mänskliga rättigheter innebär. Men är alla verkligen överens om de mänskliga rättigheterna? Nej, så är det inte. Vi ska nu se närmare på några återkommande invändningar mot de mänskliga rättigheterna.

Allt är relativt

Vissa makthavare, religiösa ledare och filosofer hävdar att mänskliga rättigheter inte tar hänsyn till att politiska system, moral, värderingar, traditioner och levnadssätt skiljer sig mellan olika delar av världen. Värderingar uppstår i en viss miljö och kultur. Därför går det inte att säga att det finns värderingar som gäller överallt. Den här ståndpunkten kallas för kulturrelativism och innebär att värden ses som relativa. Det som är rätt på en plats i världen kan vara fel på en annan.

Vi kan ta kvinnors livsvillkor som exempel. I Saudiarabien är familjen och släkten central. Mannen är överordnad kvinnan. Män kan gifta sig med flera fruar, men inte tvärt om. Vid en rättegång är kvinnors vittnesmål inte lika mycket värda som mäns. Kvinnor som vistas i offentliga miljöer måste bära slöja och får inte arbeta tillsammans med män. Kvinnor får inte studera eller resa utomlands utan tillåtelse från sin man. Det här är inte förenligt med mänskliga rättigheter. Men för en kulturrelativist spelar inte det någon roll, om det följer de traditioner och normer som gäller i Saudiarabien. Bara för att något anses som fel här, behöver det inte vara fel där, menar kulturrelativisten.

Bara för att något anses som fel här, behöver det inte vara fel där, menar kulturrelativisten.

Gemenskapen först

Mänskliga rättigheter utgår från individen. Men det finns filosofer och politiker som tycker det fel. De ser istället samhället och gemenskapen som det viktigaste. I dessa tankeströmningar avfärdas de mänskliga rättigheterna som ett uttryck för en skadlig individualism. En överdriven betoning av individen kan hota andra värden, som plikt, sammanhållning och tradition, menar dessa kritiker. Exempelvis menade en del asiatiska politiker i början av 1990-talet att det är skillnad mellan västerländska och asiatiska värden. I väst är den personliga friheten viktig medan värden som harmoni, respekt för sina ledare och familjen är viktiga i Asien.

Det finns också en kritik som går ut på att varje land måste kunna utvecklas på sitt eget sätt, utan yttre inblandning. Mänskliga rättigheter anses då som något stater i väst försöker påtvinga andra delar av världen.

DISKUTERA!

- Vad anser du utgör det största hotet mot mänskliga rättigheter i dagens värld?
- Vilka är de bästa argumenten för mänskliga rättigheter? Och vilka är de bästa invändningarna?

UTAN RÄTT — OM DISKRIMINERING

Alla människor är födda fria och lika i värde. Det slår FN:s allmänna förklaring fast. Men trots detta förekommer kränkningar och övergrepp. Många tvingas leva i djup fattigdom och utanförskap. Och en viktig anledning är diskriminering.

§ “Var och en är berättigad till alla de rättigheter och friheter som uttalas i denna förklaring utan åtskillnad av något slag, såsom på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationellt eller socialt ursprung, egendom, börd eller ställning i övrigt ...”

FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, artikel 2.

Vad är diskriminering?

Diskriminering innebär att en människa blir sämre behandlad än andra på grund av kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, sin etniska tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder.

Diskriminering kan ta sig olika uttryck. Det kan vara lagstiftningen som är diskriminerande. Då står det i lagen att människor ska behandlas olika eller så gäller en lag bara vissa grupper.

Men diskriminering kan också handla om normer och attityder. En norm är det som uppfattas som ”normalt” eller godtagbart beteende i en grupp eller i ett samhälle. Normer är som beteendemönster vi förväntas följa i olika sammanhang. Den som bryter mot normer kan bestraffas på olika sätt.

Vissa normer är formella och finns nedskrivna – som ordningsregler på en skola. Andra är osynliga och kan vara svårare att se. Dolda normer fungerar liksom tysta överenskommelser mellan människor. Människor som har till exempel ett annat kön, sexuell läggning eller hudfärg än den rådande normen kan på olika sätt begränsas i sina liv eller utestängas från olika sammanhang. Kvinnan på en mansdominerad arbetsplats eller den homosexuelle idrottaren i ett omklädningsrum där machokulturen frodas kan på olika sätt bestraffas för att de anses bryta mot normerna.

Stater är skyldiga att avskaffa och bekämpa diskriminering

Varje stat är skyldig att avskaffa alla former av diskriminering. Det betyder att stater måste göra sig av med diskriminerande lagar och regler och aktivt skydda människor från att bli utsatta för diskriminering. Det betyder att en stat aldrig får diskriminera någon, men det gäller även för arbetsgivare, hyresvärdar, butiksinnehavare och restaurangägare.

Ändå förekommer diskriminering och kränkande behandling i hela världen. Vi ska nu se närmare på diskriminering av

- kvinnor
- hbtqi-personer
- etniska och religiösa minoriteter

Diskriminering av kvinnor

Det finns många exempel på hur lagar, normer och traditioner diskriminerar kvinnor. I till exempel **Saudiarabien** måste kvinnor, även i vuxen ålder, ha en manlig förmyndare. Kvinnor får inte arbeta eller lämna landet utan dennes tillstånd. I **Algeriet** kan våldtäktsmän slippa åtal om de gifter sig med sitt offer och i **Grekland** kan en man som "förfört en minderårig" flicka slippa straff om han gifter sig med henne.

Rätten att bestämma över sin egen kropp borde vara en självklarhet, men i flera länder är det omöjligt för kvinnor att få tillgång till abort. I **El Salvador** råder ett totalförbud mot abort. Om en kvinna blir gravid måste hon fullfölja graviditeten. Det spelar ingen roll om hon blivit gravid efter en våldtäkt, om graviditeten hotar hennes liv eller hälsa, eller om fostret är allvarligt skadat – abort är aldrig tillåtet. Kvinnor som ändå genomför abort riskerar långa fängelsestraff och även den sjukvårdspersonal som utför aborten riskerar att straffas. Även i europeiska länder, som **Polen** och **Malta**, finns det olika former av förbud mot abort.

El salvador Efter ett missfall dömdes Teodora del Carmen Vasquez till 30 års fängelse för mord på sitt ofödda barn. I februari 2018 släpptes Teodora fri, efter tio år i fängelse.

Ett annat allvarligt problem är det könsbaserade våldet. I exempelvis **Egypten** utsätts många kvinnor för våld och övergrepp i hemmet av såväl maken som av manliga släktingar. Sexuella trakasserier och attacker på offentliga platser har ökat de senaste åren. Men myndigheterna gör inte tillräckligt varken för att straffa förövarna eller för att skydda kvinnorna från våldet. Könsbaserat våld är även ett stort problem i **Sverige**. Enligt en studie, som utfördes av Nationellt centrum för kvinnofrid 2014, har 14

FOTO: ROGER TURESSON / DN/TT

FOKUS SAUDIARABIEN

Riyadh Februari 2018.
Snabbmatsstånd har separata luckor för kvinnor och män trots att personalen och maten är densamma

I Saudiarabien utsätts kvinnor för systematisk diskriminering. Inte ens som vuxna är kvinnor myndiga utan måste alltid ha en manlig förmyndare. Det kan vara en far, man, bror eller son som är förmyndare och en kvinna får inte börja studera vid universitetet, resa utomlands utan dennes tillstånd.

En man kan vara gift med upp till fyra kvinnor samtidigt, men kvinnor får inte gifta sig med flera män. Skilsmässor är inte ovanligt, men i praktiken är det männen som avgör huruvida ett äktenskap ska avslutas, vilket gör att det ofta är svårt för en kvinna att lämna en make som misshandlar henne.

Män och kvinnor hålls separerade från varandra i det offentliga och de får inte arbeta tillsammans eller gå i samma skolor. Om kvinnor lämnar hemmet måste de använda heltäckande slöja.

Kontrollen över medborgarna är omfattande. En sedlighetspolis – "kommisionen för främjande och förebyggande av synd" – övervakar människor och de som trotsar påbuden eller kritiserar

makthavarna riskerar att fängslas, torteras och till och med avrättas.

Men det går ändå att se vissa framsteg i Saudiarabien. År 2015 fick kvinnor rösta för första gången i lokalvalen. Några nationella val hålls inte i Saudiarabien. Det var länge förbjudet för kvinnor att köra bil, men från och med sommaren 2018 är det tillåtet. En annan förändring är att idrott ska införas på flickskolor, något som tidigare inte förekommit. Kvinnor uppmuntras också numera att arbeta utanför hemmet och kvinnor behöver inte längre få förmyndarens godkännande för att kunna söka jobb. I praktiken kräver dock många arbetsgivare att förmyndaren gett sitt godkännande.

procent av kvinnorna i Sverige någon gång i sitt liv blivit utsatta för fysiskt våld eller hot om våld i en nära relation. Och 20 procent uppger att de har utsatts för upprepat våld av en nuvarande eller tidigare partner.

Diskriminering av hbtqi-personer

Att kunna leva i enlighet med sin sexuella läggning eller sin könsidentitet utan att utsättas för diskriminering, hot, våld eller kränkande behandling, är en grundläggande rättighet. Men trots det utsätts hbtqi-personer för olika former av allvarlig diskriminering i många länder. I till exempel **Nigeria**,

Kamerun och **Tunisien** kan personer som har sex med någon av samma kön dömas till långa fängelsestraff. Även transpersoner är mycket utsatta. De utsätts för diskriminering, våld och kränkningar i alla världens länder för att de upplevs som avvikande från "normalt" manligt och kvinnligt beteende.

Diskriminering av etniska och religiösa minoriteter

De personer som tillhör en minoritet i ett land riskerar ofta att bli sämre behandlade än de som tillhör majoriteten, eller de som traditionellt haft makten i landet. Det kan gälla urfolk, personer som invandrat från andra länder eller vars förfäder gjort det, religiösa minoriteter eller grupper som på något sätt uppfattas som avvikande från majoritetssamhället i exempelvis utseende, språk, kultur eller sedvänjor. Men urfolk och andra minoriteter både har rätt till sina språk och kulturer och har rätt att leva fria från diskriminering.

I Europa finns det mellan tio till tolv miljoner romer. Genom historien har de utsatts för förföljelser och allvarlig diskriminering, något som fortgår än idag i alla Europas länder. Stereotypa och rasistiska föreställningar mot romer leder till sämre livschanser och segregation. I vissa länder i Östeuropa är romers livslängd ett tiotal år kortare än ickeroomers, och analfabetismen och arbetslösheten är mycket högre än hos övrig befolkning. I till exempel **Rumänien** och **Bulgarien** lever många romer i djup fattigdom och har sämre tillgång till utbildning och hälsovård än den övriga befolkningen. De får ofta bo i hus som saknar både vatten och avlopp och kan när som helst drivas från sina hem. En del söker sig till Sverige där många försörjer sig på att tigga. Men på många sätt fortsätter den diskriminering som de utsatts för i sina hemländer även i Sverige.

FOTO: JIRI DOLEZE

Tjeckien Romi Duzik gör läxor. Tjeckien har länge kritiserats för att de ofta placerat romska barn i helromska klasser. Romska elever har också i oproportionerligt hög grad placerats i skolor för barn med intellektuella funktionsnedsättningar. Den tjeckiska regeringen har därför, efter påtryckningar, gjort ett tillägg i skollagen. Förändringarna kan leda till att alla skolbarn får rätt till en ickediskriminerande skolgång.

DISKUTERA & FUNDERA

- Varför förekommer diskriminering tror du?
- Kan du komma på några exempel från Sverige när diskriminering har förekommit?
- Hur kan diskriminering förhindras?

Amnesty International dokumenterar och utreder människorättskränkningar. Utredaren **Donatella Rovera** samlar in vittnesmål i Gaza.

ATT FÖRSVARA SINA EGNA OCH ANDRAS RÄTTIGHETER

Mänskliga rättigheter handlar om människosyn och värderingar. Och det finns internationella överenskommelser som ska skydda våra rättigheter. Men vad innebär det för den enskilda människan? Hur kan rättigheter försvaras? Och vad kan du göra om dina egna eller någon annans rättigheter kränks?

I det här kapitlet ska vi gå igenom hur dina egna och andras rättigheter kan försvaras. Vi ska titta närmare på:

- hur rättigheter kan utkrävas i Sverige
- Europadomstolens roll
- hur FN arbetar för att stater ska respektera mänskliga rättigheter
- de icke-statliga organisationernas arbete

ATT KRÄVA SIN RÄTT

Vi börjar i Sverige. Först och främst ska en person som fått sina rättigheter kränkta vända sig till det egna landets myndigheter och domstolar. I Sverige kan en person som till exempel blivit anklagad för ett brott och fälld i domstol överklaga domen till en högre instans om hen anser att domen är felaktig eller i strid med de mänskliga rättigheterna.

Om någon känner sig orättvist behandlad av en myndighet eller tjänsteman kan de vända sig till justitieombudsmannen (JO). JO övervakar tjänstemän inom stat och kommun och vem som helst kan vända sig dit för att framföra klagomål.

Diskriminerad?

Alla människor har samma rättigheter, men i verkligheten riskerar människor att diskrimineras på grund av till exempel sitt kön, könsidentitet eller sin hudfärg. Det kan vara myndigheter, arbetsgivare, lärare, personal i butiker eller restauranger som diskriminerar.

I Sverige är all diskriminering förbjuden. Myndigheten Diskrimineringsombudsmannen (DO) arbetar för att lagen ska efterlevas. En person som utsatts för diskriminering kan vända sig till DO som driver enskilda fall i domstol för att personen ska få upprättelse.

Europadomstolen

Sverige är med i Europarådet och Europakonventionen är en del av svensk lag. Om en svensk lag inte stämmer överens med Europakonventionen är det den sistnämnda som gäller. Det innebär att om det inte hjälper att överklaga eller driva sitt ärende i Sverige går det att vända sig till Europadomstolen. Men fallet måste ha överklagats ända upp till Högsta domstolen innan det går att vända sig dit.

Europadomstolen tar bara emot klagomål från personer, organisationer eller grupper. Det går alltså inte anmäla något som man tycker är allmänt fel i samhället till Europadomstolen.

Europadomstolen kan fastställa om någons rättigheter kränkts och besluta om att personen ska få skadestånd. Hur kan det då fungera? En 14-årig flicka i Sverige blev smygfilmad i duschen av en nära anhörig, som gömt en videokamera i tvättkorgen. Hon anmälde mannen. Men han friades. Flickan vände sig då till Europadomstolen. Och där fick hon till slut rätt. Europadomstolen ansåg att svenska staten inte skyddat hennes rätt till privatliv och att hon därför hade rätt till skadestånd på 350 000 kronor.

DISKRIMINERINGSGRUNDERNA

Enligt den svenska diskrimineringslagen kan en person bli **diskriminerad** på grund av:

- kön
- könsöverskridande identitet eller uttryck
- etnisk tillhörighet
- religion eller annan trosuppfattning
- funktionshinder
- sexuell läggning
- ålder.

Till varje FN-konvention finns en speciell kommitté som övervakar om de länder som anslutit sig till konventionen verkligen lever upp till den.

Hur arbetar FN för att stater ska respektera mänskliga rättigheter?

Hur övervakar FN att medlemsstaterna respekterar mänskliga rättigheter och följer internationella överenskommelser? Till varje FN-konvention finns en speciell kommitté som övervakar om de länder som anslutit sig till konventionen verkligen lever upp till den. Till kommittéerna utses personer på grund av sin kompetens. De är alltså inte representanter för sina länder.

Staterna skickar in rapporter om situationen i sitt land till kommittéerna, som granskar dessa. Även frivilligorganisationer, som Amnesty International, kan skicka in "skuggrapporter" som ofta ger en annan bild av läget i landet som granskas. Om kommittén hittar brister framförs kritik och åtgärder föreslås. Det finns inga möjligheter att straffa länder som inte följer åtgärderna. Allt bygger på fri vilja. Men att få kritik av FN:s kommittéer är ändå negativt för ett lands internationella anseende.

Förenta Nationerna är ett samarbete mellan stater. Men vad kan man göra som individ? Det beror på om staten anslutit sig till en viss konvention, men också om staten har accepterat att deras medborgare kan framföra kritik till kommittéerna. Om så är fallet kan en person som fått sina rättigheter kränkta göra ett skriftligt klagomål till en FN-kommitté. Om kommittén kommer fram till att personens rättigheter kränkts krävs staten på en skriftlig redogörelse för vad som hänt och vilka åtgärder som vidtagits. Men precis som med Europadomstolen måste ärendet först ha prövats i nationella domstolar och överklagats till högsta nivå.

FN:s generalförsamling har även inrättat en "Högkommissarie för mänskliga rättigheter". Högkommissarien håller kontakt med världens regeringar och försöker bidra till att stoppa kränkningar av mänskliga rättigheter.

FN GRANSKAR SVERIGE

Under våren 2018 presenterade FN:s rasdiskrimineringskommitte sin granskning av Sverige. Kommittén kritiserade Sverige på flera

punkter, bl.a. för att såväl hatbrott som rasistiskt *hate speech* mot judar, muslimer, afrosvenskar och romer är alltför vanligt förekommande i Sverige och att dessa brott sällan leder till att någon ställs inför rätta eller att det ens blir en utredning.

INTERNATIONELLA BROTTMÅLSDOMSTOLEN

FN har möjlighet att åtala enskilda individer som är misstänkta för krigsförbrytelser, brott mot mänskligheten och folkmord. De stater som har skrivit under det så kallade Romfördraget har lovat att själva åtala och utreda personer som misstänks för dessa brott. Men om staterna av någon

anledning inte gör detta kan Internationella brottmålsdomstolen ingripa. År 2012 dömdes, som första person, den kongolesiske krigsherren Tomas Lubanga till 14 års fängelse av den internationella brottmålsdomstolen. Han dömdes för att hans milis hämtat barn från skolor och fotbollsplaner, utbildat barnen till att döda och sedan använt dem som soldater.

Togo Amnestyaktivister kampanjar mot abortförbudet i El Salvador. Icke-statliga organisationer spelar en stor roll för att övervaka regeringar och myndigheter så att de lever upp till de mänskliga rättigheterna.

Icke-statliga organisationer

Stater samarbetar regionalt och internationellt för att de mänskliga rättigheterna ska respekteras. Det fungerar ibland, men långt ifrån alltid. Därför är det viktigt att vanliga människor engagerar sig för att försvara sina egna och andras rättigheter.

Flera av de så kallade icke-statliga organisationerna arbetar för att skydda människors rättigheter. Ibland kallar man en icke-statlig organisation för NGO, efter engelskans "non governmental organization". De icke-statliga organisationerna står fria från stater och bygger på vanliga människors stöd och engagemang.

Amnesty International är ett exempel på en icke-statlig organisation. Det är en global människorättsorganisation som agerar för att mänskliga rättigheter ska gälla alla, alltid. Organisationen är religiöst och politiskt oberoende och tar inte ställning mellan olika ideologier eller livsåskådningar. Det är en demokratisk organisation med medlemmar i över 150 länder. Amnesty arbetar för att människor som gripits på grund av sina åsikter ska frigges. Men också för att avskaffa dödsstraff, tortyr, diskriminering och fattigdom. Andra exempel på icke-statliga organisationer som arbetar för mänskliga rättigheter är Human Rights Watch, Civil Rights Defenders, Röda Korset och Rädda Barnen.

DISKUTERA & FUNDERA

I första kapitlet läste du om vad som hände Atena Daemi. Vad tror du bäst skulle kunna skydda Atena och hennes rättigheter?

RÄTT SKA VARA RÄTT

Internationella förklaringar och konventioner finns till för att regeringar ska respektera och skydda mänskliga rättigheter. Men funkar det?

Nej, inte alltid. Det finns många exempel på hur mänskliga rättigheter kränks, både i Sverige och i resten av världen. Det är lätt att känna sig uppgiven. Samtidigt finns det många ljusglimtar i mörkret. Allt fler länder är demokratier jämfört med några decennier sedan, även om det går att se vissa bakslag. Och allt färre stater använder sig av dödsstraff. Det finns även flera exempel på hur enskilda individer som fått sina rättigheter kränkta fått upprättelse:

ATENA FARGHADANI greps i Tehrean år 2014. Hon hade ritat en teckning där hon framställde iranska politiker med olika djurhuvuden. Teckningen spred hon sedan i sociala medier. Farghadani dömdes till 12 års fängelse för att ha "förolämpat parlamentsledamöter". Människor runt om i världen engagerade sig för hennes sak. Teckningar ritades och skickades, namnunderskrifter samlades in och lämnades över till Irans myndigheter. Och det gav resultat. Till slut frigavs Atena Farghadani.

ALICJA TYSIACS hade dålig syn sedan barndomen. När hon blev gravid med sitt tredje barn ansåg flera läkare att en förlossning utgjorde en stor risk för att hon skulle bli blind. Därför ville hon göra abort. Men det fick hon inte. I Polen där Alicja Tysiaks bor är abort bara tillåtet om graviditeten hotar kvinnans liv, om graviditeten är ett resultat av våldtäkt eller incest eller om fostret är allvarligt skadat. Efter förlossningen fick hon blödningar i näthinnorna, vilket ledde till att hennes syn kraftigt försämrades. Alicja Tysiaks vände sig till en åklagare i Polen, men åklagaren vägrade ta upp hennes fall. Då vände hon sig till Europadomstolen som prövade hennes fall. Och där fick hon rätt. Alicja Tysiaks tilldömdes ett skadestånd på 25 000 euro.

CHELSEA MANNING var soldat i USA:s armé. Under 2013 läckte hon hemligstämplade dokument till Wikileaks. Några av dokumenten visade vad som kan vara allvarliga människorättskränkningar. En film visade till exempel hur en amerikansk helikopter skjuter ihjäl civila. Manning dömdes till 35 års fängelse. Många blev upprörda och protesterade över hur USA behandlade en "whistleblower", alltså en person som avslöjade allvarliga missförhållanden. I januari 2017 benådades Chelsea Manning och släpptes fri.

Ja, det går alltså att påverka och förändra. Samtidigt är det viktigt att tänka på att inget blir bättre bara av sig självt. Förändringar uppstår för att människor kan, vågar och vill försvara sina egna och andras rättigheter – i skolan, på arbetsplatsen, på gator och på torg.

LÄS MER!

Vill du lära dig mer om mänskliga rättigheter? Läs om flyktingar och migranternas rättigheter i [En värld i rörelse!](#)